

„római” önmaga egyik arculatának sokszínű kibontakozása. Az a szatirikus vénája, mely az irodalmi élet jelenségeivel és divatjaival kapcsolatos fonákságokat tűzi tollhegyre új Vojtina-leveleiben és epigrammaiban, s amelyben demokratizálódó irodalmi közéletünk hatása tükröződik. Ezekben éli ki teljesen és elfogultan ars poeticáját, üdítő és ellentmondásra készítő határozottsággal vesézve az izlésétől és irodalmi eszményeitől eltérő jelenségeket. Igazságaiba merészen keveri a frappáns részigazságok igazságtalanságát. Amikor irodalmunk fűszerezetlenségének prófétájával (mellesleg az egyik legnagyobb élő magyar íróval) vitázik, amikor az új magyar avantgarde jelentkezését a tabukra és ellentabukra vezeti vissza, mindig felágaskodik az ellentmondás ördöge az olvasóban, mégis benne bujkál valamilyen részigazság sejtelve is, melyet, bármennyire is határozott Vas fogalmazása, talán önmaga is a legutóbbi előadásában idézett kortárs angol író szellemében, némi rezignációval mond ki: „A rosszat védjük a még rosszabb ellen.” Azzal pedig teljesen egyet lehet érteni, ahogy a költészet sokarcúságát védi az avantgarde és a bármilyen előjelű dogmatizmus megmerevítő egyoldalúságai ellen, ahogy elvetve minden álságot, talmi modernséget és érzelmeszedett „hagyományosságot”, őrzi a hagyományos és örök-modern költői lehetőségeket.

Az idei könyvhét egyik legfontosabb ajándéka ez a két kötet, a XX. századi magyar költészet egyik jelentős, ma már irodalomtörténeti jelentőségű oeuvre-jének és egyik legszuverénebb költői egyéniségének minden eddigi köteténél gazdagabb, teljesebb jelentkezése. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

CSETRI LAJOS

GYŐRY DEZSŐ: EMBERI HANG

Győry Dezső protestáns papok és hajdúkapitány távoli ivadékaként *Százados adósság*-ot törleszteni jött a magyar irodalomba. Ady hangján indult s Ady messi-reérző, szociális hevületű igazságkeresésének örököse lett. Életműve fölé mottóként, vezércsillagként írhatnánk a híres sort: „Akarom: tisztán lássatok!” Költészete a szó igazi értelmében történelem. Nemcsak regisztrálás, hanem alakító, útmutató küzdelem is. A csehszlovákiai magyarság szószólója ő, európai szemhatárral, európai kultúrával és gömöri szívvel, kisebbségi fájdalommal.

Egy világegés üszkös romjain kezdett szép hitekről zengő dalt. Olyan csúnya időben hirdetett új igét, új mítoszt, melyről a szomorú mese száz év múlva majd imígyen kezdődik: „Volt egy ember... és fölfalta a másik...” Az új „tan” — az, hogy eme emberpróbáló időben sem a halál és a teljes szétszóródás vár a kisebbségi magyarságra, hanem új kötelesség, új feladat: új emberi és nemzeti tartalmak megteremtése — nagyon veszélyesnek bizonyult a fiatal költő számára. Állásából többször elbocsátják miatta, de hite csak növekszik, s a legjobb társakból már szerveződik *A láthatatlan gárda*. Belőlük fog nőni az új kor, új magyar lehetőség. Csokonai, Petőfi és Ady örökösei, akik harcos magyar rapszodiát énekelnek: „elég a tehetetlenségből”. Győry Dezső hite szerint a nyomorúság és szenvedés zászlóvá sodorjatisztítja a kisebbségi magyarokat, ezért fordul hozzájuk: „Legyetek ti minden lelki és testi kifosztás ellenségei. Ti legyetek a legszélesebb emberi szolidaritás... ezt a lelket plántáljátok át az egész magyarságba.” A legnehezebb időben mutatja az egyetlen járható utat. Szava politikai tett, történelemformáló tényező, mert a legjobbaknak ad erőt és irányt. Látnoknak, szószólónak és messiásnak vallja magát, de nincs benne semmi misztikus. Ha kell, átkot, ha kell, könyörgést hordoznak szabad versei — mikor mi ad erőt. Lírája kis népek boldogulásának türelmetlen keresője, az *Újarcú magyarok* iránytűje. Népe sorsát méri-vizsgálja, kacagó vig nemzetek képei

között a magyarság zokogó freskóját találja. Történelmi számvetést végez, társadalomszemlélete is kitágul: aratók, kőművesek, ácsok, tanítók, bányászok boldogulása érdeklí már. Rejtélyeket old meg a történelem: a szegénység mögött a tiszta szándékok izzó parazsait találja, ezeket akarja lánggra lobbantani. Nagyapák és apák konok eszméit kell legyőzni, hogy a nagy próbák idején az új időkhöz bátran igazíthassák lépteiket a szegénységben gazdagult világok, a csodálatos csillagok, botorkáló fiatal szikrák, az „újarcú magyarok”. A harcok hevület szinte nem ad a költőnek időt a pontos versformálásra, nyugalmat a mértéktartásra. Költészete a retorikától kölcsönöz eszközöket, legfőbb célja a meggyőzés. Innen a romantikusnak tetsző pátosz, a felfokozott képek, a dinamika. Hulló család, bomló nép testamentumának súlyos és tiszta igazsága lázít verseiben: „nem szent a kenyér / ha csak új nyomort szülni ad erőt”. Agitatív, sorsproblémákat megfogalmazó költészet ez, gomolygó ködvilágoknak, bizonytalan szándékoknak ad tiszta fényt: megtartó-megváltó rozsdátlan hitet, a legnehezebb időben a legnagyobb ajándékot.

A nyugalmasabb, meghittebb lírai hangulatok — a szerelem és a táj-igézet küldöttei — csak nagy ritkán jutnak szóhoz, de a politikum nem kizárólagos témája a költőnek. Szerelmi lírája és tájba szőtt gondolatiságú versei azt sugallják, hogy szívesen időzne intímebb körökben, de az országos gondok minduntalan viharzóbb, bonyolultabb szövevények kibontására szólítják. „Hajnalodik, az éj épp elköszön, fekete kalapja félrebillen” — indítja *A bálogi hegyek* c. költeményét, hogy aztán aktuális emberi szorongásokat állítson szembe a táj fenségével, a hajnalhasadás megérező örömeivel.

Amikor a közélet harcos költőjének egy kis falu ad menedéket, egy-egy pillanatra úgy látszik, hogy tisztasága tehetetlenségre kárhoztatja. Ő azonban a legreménytelenebb helyzetben is azért a harcért perel, melynek milliók élvezhetik gyümölcsét, azt a holnapi embert élte, aki a teljes életet akarja. Mellbe vágja a Kelet és Nyugat élei között vergődő kis nép fátumát, s az elnyomottak és küszködők örök harcának oldalán jelöli ki a költő helyét (*Hol a költő?*). *A hegyek árnyékában* fogalmazza az „új világot, mert a régi odavan”. Programjának a kis népek megbékélése az egyik alappillére. A szelíd szláv lány és a magyar fiú egymásra talál, pedig egy szót sem értenek egymás nyelvében. A kedves, játékos idillt azonban hamarosan profétikus felhívássá fokozza a költő féltő humánuma, hiszen kegyetlen víziót lát: „leölt barátok hullá-sorfalában / a nagy-nagy Führer megindul a lejtőn”. A költő, aki miként a hegyi pásztorok, fölülről látja a világ dolgait, így figyelmeztet szinte legelsőként a fasizmus veszélyére. A *Zengő Dunatáj* híres szózatai minden népet egyformán féltenek, mert ha a dunatáji ember elvétí hivatását, egymást irtja, Európa haldoklik. Erről beszél a hegyi szél a Dunánál, ettől ijeszt a lidérc a Kárpátokon. Népek rokon sorsáról van már itt szó, a kisebbségi gond európaivá nőtt a közös veszélyben. Az emberi örültség legsúlyosabb bizonyítékairól így tájékoztatja a természet-tálat a hangyákirálynőt: „Itt minálunk / a megkerült kétlábú állatok / egymást falják. Gázban és vérben állunk.” A karácsonyi mese mőcikája is azért rossz, mert úgy viselkedett, mintha ő is ember volna. Ilyen helyzetben joggal rémlik fel a nemzethál víziója, körös-körül gyűlölet zúg, megcsúfolva a józan ész, szégyen és nehéz embernek lenni. A fájdalom poklából most is tisztán szól a költő. Szegények szájával, Joanok, Janok és Jánosok nevében követel helyet, békét és kenyeret Európában. Mert az egysorsú kicsi árva népek csak egymásra találva segíthetnek a közös bajon, hazátlanságon, kiszolgáltatottságon. Prédikátori keménységgel, bibliai mélységgel szól cseh királyok szőlőhegyén is a magyar bánat.

Eme új tatárjárás idején Győry Dezső verseiben különösen fontos szerepet kap a sors. Nála azonban más értelme van. Átok, kiszolgáltatottság, de nem legyőzhetetlen, hiszen a költő mindig harcba hív ellene. Az *Emberi hang* először *Magyar hegyibeszéd 1939 karácsonyi* címen jelent meg. E méltán híres vers a kisebbségi sorsra jutott magyarság két világháború közötti történelme, lélekrajza tizenegy egyenlő részben. A külső szerkezet nyilván nem véletlen: a katolikus liturgiában Krisztus keresztútjának is tizennégy stációja van. A párhuzam nagyon súlyos, e nemzedék életútja

passió, ártatlan szenvedés. Előbb a háború iszonyata, aztán a hazátlan árvaság tette, hogy „egyetlen vérző, ütköző seb / hazám, hazád, a Dunatáj”. A költő és társai nehéz küzdelmeket vívtak, gyepűharcban éltek, érthető túlzásaik, nagy elszánásaik mentették meg a magyarságot a teljes összeomlástól. Az ő tiszta álmuk volt Európa jövője, nagy tragédia, hogy Európa nem hallgatott költőire, teljesültek az apokaliptikus jóslatok. Az utolsó stációnál azonban a költő nem a halált fogadja el, hanem újabb harcra hív „igazáért minden szegénynek”.

Országhatáron innen és túl, örökös hazátlanságban élve bontakozik ki Gyóry Dezső harcos antifasiszta lírája. Örökös földindulás közepette keresi hazáját, de édesanya helyett csak mostohát talál. A „leszünk? nem leszünk?” kérdése égeti lelkét, az elégiák korszaka köszönt rá. Számvetései különös képet mutatnak: mindig tisztán élt, mindig másokért csatázott, örökké nagy lánggal lobogott, s minden hiába. Nyilas söpredék lakja Zrinyi Ilona várát, a régi gombaszögi sarlósoknak is megoldatlan minden szép álmuk, csupán irtózásaik teljesültek be kegyetlenül. A Kárpátok mentén „kivérzett népek élnek”.

Egy ország elintézetlen ügyei várják, izgatják azt, aki mindig országos gondokkal törődött. Gyóry Dezső azonban hiába énekel munkára hívó férfiéneket Európa romjain, 1949 tavaszán hiába fogalmazza ismét az új feladatokat, nem kap méltó részt belőlük, sőt hallgatásra ítéltetik. Ezután fordítja magyarra a népek közötti barátság nagy apostolának, Julius Fučíknek híres börtönnaplóját, majd a hídverés szellemében az ő emlékének ajánlja versei utolsó ciklusát (*Az élő válasszol*).

A Sándor László gondos szerkesztésében és bevezető tanulmányával megjelent gyűjteményes kötetéről szólva az életmű eszmei értékeire figyeltünk jobban. Úgy véljük, hite és odaadása, tiszta szándéka és szolgálata verseinek legmaradandóbb értéke. A költő hetvenedik születésnapjára kiadott kötet nemcsak köszöntés, hanem adósságtörlesztés is. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

JÉKELY ZOLTÁN: CSILLAGTORONYBAN

Jékely Zoltán fiatalon (még nincs húszéves) egészen érett versekkel lép be az irodalomba, s nem annyira a forma kimunkáltsága lepi meg az olvasót, hiszen akkor a formai tökélyre törekvés volt a megszokott elv és gyakorlat, hanem a rögtön megtalált *egyéni hang*. Az eredetiség nem csupán a téma kibontásában figyelhető meg, hanem a vers felépítésében, képalkotásában, nyelvi leleményeiben. A századvég nyugalmát, szecessziós ünnepélyességét megidéző, vagy inkább szinte kötelezően imitáló versek korszakára (a 30-as évek legeleje) esik Jékely Zoltán pályakezdése. Ez a törekvés sok vonatkozásban találkozik költői hajlamaival. Jékely meditatív költői alkata később fejlődik intenzívebben a filozofáló líra irányába, indulásakor a meditáció megmarad a szemlélődés stádiumában. Még költői képalkotását a látottak rögzítése determinálja, nem pedig az én kivetítése. Verseiben a látás uralkodik (*A szobám éjjel*, *Apró képek*), érzelmi telítettség, vívódás híjával vannak még: mozdulatlan, idilli képeket találunk. A korszak haladó áramlatához Jékely abban kapcsolható, hogy egyrészt a l'art pour l'art tobzódása idején realista képekkel telíti verseit, ugyanakkor a kor szecessziós tablóképét kikezdte, divatos költői szemléletét robbantotta nyers erotikus verseivel (melyek nem illethetők a pornográfia vádjával) és a századfordulón megszokottól merőben elütő halálköltészetével. Új szint hoz ez a líra abban is, ahogy a magasztost, a rendkívülit természetesen köti a mindennapihoz, ha tetszik kommunizálja.